

Viðmerking:

Samdir búskaparfrøðingar

Í orðaskiftinum, sum tikið hefur seg upp, eftir at Hvítubók bleiv almannakunn-gjörd, hefur verið nógv gjørt burtúr at draga fram ósemjur millum búskaparfrøðingarnar, ið hava lut-tikið í búskaparpartinum av Hvítubók. Frøðingarnir eru tó ikki ósamdir um øll viðurskipti. Breið faklig semja er eisini um nokkur viðurskipti, sum eftir mínum tykki rokkur nógv longur enn tær ósemjur, víst verður á í politiska tjakinum.

Greiningarháttur hjá búskaparnevndini

Hvúðsspurningar, sum settir blivu búskaparnevndini vóru:

- Hvat hendir við búskapinum, tá ið og um ríkisveitingarnar minka?
- Hvussu eiga føroyingar at leggja til rættis ein sjálvberandi búskap?

Búskaparnevndin bleiv longu á fyrstu fundum sínum samd um, at hon í arbeiði sínum ikki vildi lýsa hesi viðurskipti í samband við ríkisráttarlígu stöðu Føroya. Ein grundin til, at henda stöða bleiv tikin, var, at nevndin ikki var biðin um at lýsa tydingin av ríkisráttarlígu stöðu Føroya fyri búskapin - hvørki positiv ella negativ árin. Ein onnur sera tydingarmikil grund til semjuna var, at óvissa var um, í hvønn mun danir vildu geva føroyingum pening í framtíðini, líka mikil um einki verður gjørt við verðandi heimastýrisskipan, um Føroyar bliva danskt amt aftur, ella um fullveldi gerst veruleiki. Við øðrum orðum: ríkisveitingarnar kunnu minkað, sjálfst um ongur broytingar verða gjørdar í heimastýrisskipanini.

Við hesum sjónarmiði sum útgangsstøði fyri arbeiðið hjá nevndini, var skjótt, at teir báðir grundspurningarnir - omanfyri nevndir - blivu tengdir saman. Um óvissa er um ríkisveitingarnar, hvussu eiga føroyingar at taka hædd fyri hesum í búskaparstýringini? Hvørjar avleiðingar verða á búskapin av stórar ella lítli, stuttfræistaðari ella langfræistaðari minking í ríkisveitingunum? Hvørjar skipanir og stýringssambod skulu til, um Føroyar skulu hava ein sjálvberandi búskap - við ella uttan ríkisveitingar?

Í stuttum kann sigast, at búskaparálitið hefur roynt at lýsa hesi viðurskipti við: 1. vanligari búskaparstøði og roynd at talfesta hesar tankabygningar við stutt- og langfræistaðum ókonometriskum myndum

2. hagfrøðiliga lýsing av búskaparlígu søgu Føroya og í hesum sambandi verandi búskaparlígu útgangsstøðu

3. trimum framskrivingarmyndum, sum við stöði í búskapargongdini seinastu árin kunnu tæna sum amboð hjá føroyingum til at gera sær eina hómung av, hvørji krøv eiga at vera sett til búskaparpolitikkinn komandi árin

4. lýsing av neyðugum búskaparpolitiskum skipanum og stýringssambodum, sum kunnu tryggja langtíðaráhugamálið føroyinga

Búskaparstøðin og ókonometriskir myndar

Viðv. 1: Her er helst talan um veikasta partin í búskaparálitinum, tá ið hugsað verur um at geva lesarum haldgott og ítöklig grundarlag fyri meting av framtíðargongd. Lýstir samhangir eru grundaðir á vanligu víðurkenda búskaparstøði, men pláss var eisini fyri minni alment víðurkendi ástøði. Fakliga stöðir lækkaði eftir mínum tykki í onkrum føri niðrum tað forsvarliga, t.d. tá ið tað í samband við stuttstýrsgreiningarnar eydnaðist at endur-uppfirna fysiokratisku búskaparstøðina; ein læra, sum - saman við merkantilismuni - í búskaparfrøðini nú í nærum 200 ár hefur havt somu stöðu, sum læran um at jorin er flót, hevur í náttúruvísindini.

Í besta lagi kann hesin partur - við greiðligari staðfesting av hvørjar fortreytirnar eru - siga nakað um, hvønn veg framleiðsla, lønir, prisir, gjaldsgevni og aðrar stóddir vilja færa seg í framtíðini, um ríkisveitingarnar minka, og lítið um, hvussu stórar broytingar talan verður um.

Stór ósemja hefur verið í búskaparnevndini um ymsu vinklarnar, sum her eru lagdir fram. Hóast hetta, so eru øll hesi teoretisku sjónarmið sloppin við í álitið. Ein grundin til hetta er, sum onkur longu hefur nevnt tað í fjølmiðlunum, at búskaparfrøðingar vanligu eru hampafólk, ið vilja lata ymisk sjónarmið koma fram at. Ein onnur grund til, at teoretiski/ókonometriski parturin eftir mínum tykki bleiv í so gruggutur er, at stundir ikki vóru til at finna fram til greiðari semjur.

Hagfrøðiliga lýsing av føroyska búskapinum

Viðv. 2: Her er talan um sterkari part í búskaparálitinum. Væl kann vera, at búskaparfrøðingar taka sær í so stórt frælsi til at profetara; fortíðin hinvegin - lýst við hagtølum - gevur ikki slíkt frælsi. Her er spurningurin hinvegin, hvussu töluni skulu tulkast.

Grundleggjandi víðurskifti, sum vist verður á í hagfrøðiliga partinum eru: Føroyingar - tað almenna, virkir og húsarhald - hava nú skjótt í 10 ár brúkt um-

leið 7% minni til nýtslu og ilögur enn teir hava framleitt. Hetta er eindømi í nýggjari búskaparsøgu Føroya, tí øll árin millum 1962 og 1989 hava føroyingar brúkt millum 12% og 15% meira enn teir hava framleitt. Her er talan um ógvuliga stórt skift í grundleggjandi javnváginum í føroyska búskapinum.

Onkur búskaparfrøðingur tekur hetta sum tekin um, at búskapurin longu so at siga hevur lagað seg til at klára seg uttan ríkisveitingarnar, meðan aðrir siga, at hetta bert partvíst er galdandi. Allir eru tó samdir um, at her er talan um týðandi skift í mun til tíðarskeiðið áðrenn 90-ini.

Stórt yvirskot á gjalds-javnanum, í almennu kassunum, strukturbroytingar innan tað almenna og í vinnulívinum, nógv minkaða uttanlands-skuldin o.s.fr. fáa eisini limirnar í búskaparnevndini at semjast um, at føroyski búskapurin í dag skuldi verið munandi betri fyri til at staðið í móti skaðilígum árinum av møgulegum minking av ríkisveitingini í mun til stöðuna í 60-, 70- og 80-unum. Hetta tó treytað av, at skynsamur búskaparpolitikkur verður furdur.

Hvussu sterkur búskapur okkara er til at „klára“ eina minking av ríkisveitingunum eru búskaparfrøðingar tó ikki á einum máli um. Hetta er ikki loðið, tí víska er ikki um, nær, hvussu nógv, og hvussu skjótt ein minking kemur at verða framd.

Hinvegin er ein onnur tydingarmikil semja í búskaparnevndini um, at sterka figgjarliga stöðan - serliga hjá almenna sektorin - er ein hóttað móti búskapinum, sjálfst um ríkisveitingarnar ikki minka. Hugsað verður her um met-stóra gjaldfóðir innan almenna sektorin, sum tykið hefur seg upp við yvirskotunum seinastu 5 árin. Vandi er fyri, at stórt trýst verður lagt á politikkara okkara til fremja skattalættar og útreiðsluhækkingar nú gjaldfóðir er ríkiligt, soleiðis at ferðin á búskapinum gerst væl stórri enn gott er. Við hesum er stóru vandi fyri, at búskapurin aftur verður ógvuliga bundin av ríkisveitingunum.

Framskrivingar av búskapargongd

Viðv. 3: Búskaparfrøðingurin kann ikki siga nakað við vissu um framtíðina. Nærlagdi búskaparfrøðingurin roynir tí altíð greitt at lýsa tær fortreytir, hann hevur lagt sum grundarlag fyri metingar sínar. Í royndunum er her ikki talan um annan framerðihátt enn tann, virkisleiðslur og húsarhald dag og dagliga nýta

í samband við langtíðaravgerðir, eitt nú tá ið ilögur í vinnutól og bygningar skulu gerast. Fortreytir verða settar upp í samband við framtíðar rentustöði, prisgongd v.m., og síðan verður roynt at hyggja eftir, um útlit er fyri, at endarnir rokka saman. Talan kann vera um svartskygdar fortreytir ella óvugt, men oftast verða atlit tikið til, hvør søguliga gongdin víðvíkjandi fortreytunum hefur verið.

Í búskaparálitinum eru 3 framskrivingarmyndlar nýttir. Endamálið hevur verið at geva føroyingum amboð til at gera sær metingar av gongdini í nokrum av teimum grundleggjandi búskaparstøddunum komandi árin. Talan er um ein a) gjalds-javnamyndil, b) ein vakstrar-myndil og c) ein stöðuginntøkumyndil.

Gjalds-javnamyndilin visir, hvør gongdin verður á gjalds-javnanum komandi árin, mett út frá verandi yvirskoti upp á gott 1 mia kr, tá ið stöða er tikin til fortreyt víðvíkjandi útlutningsvækstri, innflutningsvækstri, rentu av ogn ella skuld uttanfyri Føroyar og stödd og áramál fyri minking av ríkisveitingunum.

Limirnir í búskaparnevndini eru ikki samdir um, hvussu stóru útlutnings- og innflutningsvækstri roknast skal við framvirk. Ei heldur kunnu teir siga nakað um ríkisveitingarnar og altjóðarentuna. Hinvegin eru teir samdir um, at innflutningsvækstur er ein stýringssparametur í figgjarpolitikkinum, og við ymsum fortreytum víðvíkjandi útlutningsvækstri, ríkisveitingum og rentu kunnu teir siga nakað um, hvussu figgjarpolitikkurin eigur at ávirka innflutningsvækstur, fyri at búskapurin upp á langt sigt ikki skal kollsigla.

Út frá einum risiko-sjónarmiði er helst rætt at fara ein búskaparpolitikk, har fortreytir, sum ikki kunnu ávirka við búskaparpolitikkunum, verða ásettir „pessimistiskt“; t.v.s., at føroyingar eiga at fara ein búskaparpolitikk, har roknað verður við lutfallsligari skjótari niðurtrapping av blokkinum, lágaru rentu av nettouttalanðanog (ella høgari rentu av uttanlands-skuld), og lágam útlutningsvækstri.

Semja er her um, at neyðugt er stýra soleiðis, at innflutningurin ikki veksur skjótari enn útlutningurin.

Vakstrarmyndilin visir, hvussu tað almenna fær meiri inntøkur, so hvørt BTU (framleiðslan) veksur.

Jonhard Eliassen, búskaparfrøðingur og limur í Búskaparnevndini

Mynd: Jens Kristian Vang

Fortreytir her eru a) BTU-vækstur, b) skattatrýst máta sum almennar inntøkur í % av BTU (ríkisveitingar ikki iroknað) og c) partur av meirinntøkum hjá tí almenna, sum kann figgja minking um ríkisveitingini.

Myndilin visir, at um einingin búskaparvækstur verur komandi árin, so fær tað almenna við óbroyttum skattatrýsti ókili fleiri inntøkur, og kann minkandi ríkisveiting ikki figgjast við meirinntøkum hjá landskassa og kommunum. Hetta er sjálvsagt.

Inntøkur hjá tí almenna í mun til BTU vóru í 1998 umleið 43%. Við hesum skattatrýsti visir myndilin, at um miðalvækstur í BTU komandi árin verður 2%, so vil hetta hava við sær, at inntøkurnar til tað almenna vaksa. Um helvt av hesum vøkstri verður „oyramerkur“ til minking av blokkinum, so visir roknið, at 25 ár ganga, áðrenn blokkurin er minkaður niður í einki. Tað, at 1/2 av meirinntøkunum verður nýttur til niðurtrapping av blokkinum, svarar til, at ein upphædd svarandi til 1/5 av samlaða búskaparvækstrinum verður nýttur til minkingina.

Búskaparnevndin er samd um, at um slík fortreyt víðvíkjandi búskaparvækstri upp á 2% gerst galdandi í veruleikanum, so merkir hetta, at tað almenna fyri at figgja minking av blokkinum, ikki hevur fyri neyðini at spara beinleiðis. Krav er hinvegin um, at tað almenna fremur lutfallsliga sparing, t.v.s., at almennar útreiðslur vaksa seinni, enn allar búskapurin. Hetta vil hava við sær, sum frá líður, at almenni sektorurin gerst lutfalsliga minni í mun til samlaða búskapin.

Vísast kann nú á, at ikki er realistiskt at hugsa sær, at føroyingar fáa eina

skiftistíð upp á 25 ár, hvørki við ella fullveldi. Hetta hevur búskaparnevndin sum so ikki nakrað stöðu til, tí her veldst millum annað um, hvørji úrslit spyrjast burtúr komandi samráðingum millum danskar og føroyskar myndugleikar. Førest kann tó fram, at tað almenna, sum er, hevur umleið 800-900 mió kr í yvirskoti. Um vit roknað 500 mió kr sum langtíðaryvirskot hjá tí almenna, visir vakstrarmyndilin okkum, at henda upphædd kann nýtast til at stytta um skiftistíðina niður í eini 15 ár.

Limirnir í búskaparnevndini eru ikki á einum máli um, hvørt fortreytin um miðalvækstur upp á 2% er røtt at rokna við. Onkur metir, at hann framvirkur eigur at setast til 1%, onkur til 3% ella hægri. Fyri ætlanina við myndlinum og heildina í búskaparálitinum er hetta tó ikki so avgerandi, tí endamálið fyrst og fremst hevur verið at eyna til eitt amboð, sum fólk, ið hava áhuga fyri tí, sjálvi kunnu gera metingar um framtíðar búskaparvækstur og tað rúm, sum slíkur møguleika kann bera í sær fyri minking av ríkisveitingunum.

Sjálvr meti eg ein miðalvækstur upp á 2% verða eitt hóskað boð, tá ið hugsað verur um søgulígu og verandi gongd; bæði hjá Føroyum og øðrum londum. Hesi tøl eru lýst í talvuni niðanfyrir. Áhuga-vert verður eisini at siggja, hvat útlendiskir serfrøðingar (sonevndi Caragata-bólkurin), sum nú kanna menningarmøguleikarnar hjá føroyska vinnulívinum, fara at siga um hesi viðurskipti.

Triðji myndilin, **Stöðuginntøku-myndilin**, er eitt amboð, ið gevur møguleika fyri at gera metingar um

greini endar á næstu síðu